Архипенко Володимир Олександрович, кандидат педагогічних наук, доцент, Національний університет цивільного захисту України, Харків, Україна, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4310-7134

Пасинчук Кирило Миколайович, кандидат педагогічних наук, доцент, Національний університет цивільного захисту України, Харків, Україна, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6007-834X

Черненко Олександр Миколайович, кандидат медичних наук, доцент, Національний університет цивільного захисту України, Харків, Україна, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8621-3175

Arkhypenko Volodymyr O., PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Pasynchuk Kyrylo M., PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Chernenko Oleksandr M., PhD in Medical Sciences, Associate Professor, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ У КОНТЕКСТІ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE EMERGENCY

RESPONSE SPECIALISTS IN THE CONTEXT OF PHYSICAL TRAINING

Анотація. У статті здійснено компаративний аналіз формування професійної компетентності майбутніх фахівців з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій у контексті фізичної підготовки. Обґрунтовано значення фізичної підготовки як базової складової професійної готовності рятувальників до діяльності в умовах підвищеного ризику та екстремальних навантажень. На основі аналізу освітніх програм і наукових джерел виявлено дисбаланси в організації фізичної підготовки у закладах вищої освіти системи ДСНС України порівняно з підходами, що застосовуються в інших силових і безпекових структурах. Визначено напрями удосконалення системи фізичної підготовки шляхом забезпечення її безперервності, інтеграції з професійно-прикладною та психологічною підготовкою, а також застосування сучасних педагогічних методів.

Ключові слова: професійна компетентність; фізична підготовка; фахівці з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; цивільний захист; фізична готовність; стресостійкість; вища освіта; сектор безпеки.

Abstract. The article presents a comparative analysis of the formation of professional competence of future emergency response specialists in the context of physical training. The relevance of the study is determined by the transformation of the professional training system for civil protection specialists under conditions of increased operational risks, martial law, and the need to harmonize national educational standards with European approaches to professional education and safety training. The purpose of the article is to analyze the role and place of physical training in the structure of professional

competence of future emergency response specialists and to identify existing imbalances in its organization within higher education institutions of the State Emergency Service of Ukraine in comparison with other security and defense sector institutions. The research is based on the analysis of scientific sources, regulatory and educational documents, curricula, and working programs of physical training disciplines, as well as on comparative and structural-functional analysis methods. The study examines the distribution, continuity, and content of physical training in educational programs for civil protection specialists and compares them with analogous training systems used in the National Police, National Guard, and State Border Guard Service of Ukraine. The results of the study indicate a significant reduction in the volume and continuity of physical training in higher education institutions of the State Emergency Service of Ukraine. In contrast to other security institutions, where physical training is implemented throughout the entire period of study and includes both practical and theoretical components, the existing system for future emergency response specialists is limited mainly to the initial stages of training. This leads to insufficient development of physical endurance, strength, coordination, and psychophysiological stability, which are essential components of professional competence in emergency response activities. The article substantiates the necessity of improving the management of professional competence formation through the integration of physical, psychological, and cognitive components of training, the application of innovative and competitive training methods, and the introduction of continuous physical training throughout all stages of higher education. The findings can be used to improve educational programs, optimize training curricula, and develop regulatory documents aimed at enhancing the physical readiness and professional reliability of emergency response specialists.

Keywords: professional competence; physical training; emergency response specialists; civil protection; physical readiness; resilience; higher education; security sector.

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування системи цивільного захисту України характеризуються зростанням кількості та складності надзвичайних ситуацій природного, техногенного й воєнного характеру, що суттєво підвищує вимоги до професійної підготовки фахівців оперативно-рятувальних підрозділів. Особливого значення в цих умовах набуває формування професійної компетентності майбутніх фахівців з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, складовою якої є належний рівень фізичної, психофізіологічної та функціональної готовності до виконання службових завдань у небезпечних і екстремальних умовах.

Фізична підготовка традиційно розглядається як одна з базових складових професійної компетентності рятувальників, оскільки саме вона забезпечує розвиток витривалості, сили, координації рухів, стресостійкості та здатності ефективно діяти в умовах дефіциту часу, підвищеного ризику та значних фізичних навантажень. Водночас у процесі реформування системи вищої освіти та оптимізації навчальних планів у закладах освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій спостерігається тенденція до скорочення обсягів фізичної підготовки та звуження її змістового наповнення.

Наявна практика організації освітнього процесу свідчить про обмеженість фізичної підготовки переважно початковими етапами навчання та відсутність її наскрізної реалізації протягом усього періоду підготовки майбутніх фахівців. Такий підхід призводить до поступового зниження рівня фізичних якостей, недостатнього розвитку

психофізіологічної стійкості та формування розриву між реальними вимогами професійної діяльності рятувальника і рівнем підготовленості випускників закладів вищої освіти системи ДСНС України.

Особливої актуальності зазначена проблема набуває в умовах воєнного стану та підвищеного навантаження на підрозділи цивільного захисту, коли ефективність виконання рятувальних робіт безпосередньо залежить від фізичної готовності особового складу. Недостатній рівень розвитку фізичних якостей може негативно впливати на швидкість прийняття рішень, безпеку виконання завдань, рівень травматизму та загальну професійну надійність фахівців.

У цьому контексті виникає науково-практична проблема, що полягає у необхідності переосмислення ролі фізичної підготовки в структурі професійної компетентності майбутніх фахівців з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, а також у пошуку ефективних шляхів її інтеграції в систему професійної освіти відповідно до сучасних викликів і європейських підходів до підготовки фахівців безпекового сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування професійної компетентності фахівців з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, зокрема в аспекті фізичної підготовки, є предметом уваги багатьох вітчизняних науковців. У наукових працях обґрунтовано положення про те, що рівень фізичної підготовленості рятувальників безпосередньо впливає на ефективність і безпеку виконання професійних завдань в умовах підвищеного ризику та значних психофізичних навантажень.

У дослідженнях, присвячених підготовці особового складу пожежно-рятувальних підрозділів, фізична підготовка розглядається як ключовий чинник формування професійної готовності, розвитку витривалості, сили, швидкості реакції та стресостійкості. Зокрема, у

працях Л. Ішичкіної, Ю. Антошківа, І. Овчарука акцентується увага на необхідності системного розвитку фізичних якостей і психофізіологічної стійкості майбутніх фахівців упродовж усього періоду навчання. Автори наголошують, що скорочення обсягів фізичної підготовки або її фрагментарна реалізація негативно позначається на рівні професійної готовності рятувальників та їх здатності ефективно діяти в екстремальних умовах.

Окремий напрям наукових досліджень пов'язаний з аналізом організації фізичної підготовки у закладах вищої освіти силових і безпекових структур. У працях А. Ковальчука та інших дослідників підкреслюється доцільність наскрізної реалізації фізичної підготовки протягом усього періоду навчання, поєднання практичних і теоретичних компонентів, а також застосування сучасних методик контролю фізичної готовності курсантів. Порівняльні дослідження свідчать, що в закладах сектору безпеки та оборони фізична підготовка має більш системний і безперервний характер, що позитивно впливає на формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Водночас аналіз наукових публікацій і освітніх програм підготовки фахівців цивільного захисту засвідчує наявність суперечностей між задекларованими вимогами до професійної готовності рятувальників і реальним змістом фізичної підготовки у закладах вищої освіти системи ДСНС України. Дослідники вказують на обмежені обсяги навчального часу, відсутність наступності та недостатню інтеграцію фізичної, психологічної та професійно-прикладної складових підготовки.

Таким чином, попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених проблемам фізичної підготовки та формування професійної компетентності фахівців безпекового профілю, питання оптимізації структури й змісту фізичної підготовки майбутніх фахівців з ліквідації

наслідків надзвичайних ситуацій у системі вищої освіти ДСНС України залишається недостатньо розробленим. Це зумовлює актуальність проведення компаративного аналізу та визначення перспективних напрямів удосконалення освітнього процесу.

Мета статті. Метою статті є здійснення компаративного аналізу особливостей формування професійної компетентності майбутніх фахівців з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій у контексті фізичної підготовки. У ході дослідження передбачається виявлення ключових проблем і дисбалансів в організації фізичної підготовки у закладах вищої освіти системи ДСНС України шляхом порівняння з підходами, що застосовуються у закладах освіти інших силових і безпекових структур. Отримані результати спрямовані на обґрунтування перспективних напрямів удосконалення змісту та організації фізичної підготовки як складової професійної компетентності майбутніх фахівців цивільного захисту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій є складним інтегративним процесом, що поєднує професійно-прикладні знання, практичні вміння, психофізіологічні якості та мотиваційно-ціннісні орієнтації. У структурі зазначеної компетентності фізична підготовка відіграє базову роль, оскільки забезпечує функціональну готовність фахівців до виконання службових завдань у складних і небезпечних умовах діяльності [1; 2].

Аналіз наукових джерел свідчить, що фізична підготовка рятувальників має не лише прикладне, а й системоутворювальне значення, впливаючи на розвиток витривалості, сили, швидкості реакції, координації рухів і стресостійкості, які безпосередньо визначають ефективність професійної діяльності [3; 4]. Дослідники наголошують, що

належний рівень фізичної готовності сприяє зниженню рівня професійного вигорання, підвищенню безпеки виконання робіт та зменшенню ризику травматизму під час ліквідації надзвичайних ситуацій [5].

У межах компаративного аналізу було встановлено, що організація фізичної підготовки у закладах вищої освіти системи ДСНС України характеризується обмеженістю навчального часу та відсутністю наскрізної реалізації протягом усього періоду навчання. Фізична підготовка здебільшого зосереджена на початкових етапах професійної підготовки, що не забезпечує поступового та безперервного розвитку фізичних якостей майбутніх фахівців [2; 6].

Натомість у закладах освіти інших силових і безпекових структур — зокрема Національної поліції України, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України — фізична підготовка реалізується як обов’язкова дисципліна протягом усього періоду навчання та поєднує практичні заняття з теоретичною підготовкою і системним контролем фізичної готовності здобувачів освіти [7; 8]. Такий підхід забезпечує формування стійких професійно значущих якостей і підвищує загальний рівень професійної компетентності випускників.

Отримані результати свідчать, що скорочення обсягів фізичної підготовки та її фрагментарний характер у закладах вищої освіти системи ДСНС України негативно позначаються на рівні фізичної та психофізіологічної готовності майбутніх фахівців. Це створює передумови для виникнення розриву між вимогами професійної діяльності рятувальників і реальними можливостями випускників ефективно виконувати службові завдання в умовах підвищеного ризику [4; 9].

Важливим аспектом формування професійної компетентності майбутніх фахівців з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій є управління процесом фізичної підготовки в системі професійної освіти. Управлінський вплив у цій сфері передбачає цілеспрямоване планування, організацію, контроль та коригування освітнього процесу з урахуванням специфіки професійної діяльності рятувальників і вимог до їх фізичної та психофізіологічної готовності [10; 11].

У наукових дослідженнях управління розвитком професійної компетентності розглядається як безперервний процес, спрямований на досягнення оптимального рівня готовності фахівців до виконання службових завдань у змінних і складних умовах діяльності [12]. У цьому контексті фізична підготовка виступає не ізольованим елементом освітнього процесу, а інтегрованою складовою, тісно пов’язаною з професійно-прикладною, психологічною та мотиваційною підготовкою майбутніх фахівців [1; 3].

Аналіз практики підготовки фахівців цивільного захисту свідчить, що відсутність системного управління фізичною підготовкою, її фрагментарна реалізація та обмежений обсяг навчального часу знижують ефективність формування професійно значущих якостей. Дослідники наголошують, що недостатня увага до розвитку фізичної витривалості, сили та координації рухів негативно впливає на функціональну готовність рятувальників і їх здатність діяти в умовах підвищеного фізичного та психоемоційного навантаження [4; 5].

З огляду на результати компаративного аналізу, доцільним є впровадження наскрізної системи фізичної підготовки майбутніх фахівців з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій протягом усього періоду навчання у закладах вищої освіти системи ДСНС України. Така система має поєднувати практичні заняття з теоретичною підготовкою,

спрямованою на формування знань з основ фізіології, безпеки праці, профілактики травматизму та методики самостійного вдосконалення фізичної форми [6; 7].

Перспективним напрямом удосконалення фізичної підготовки є застосування сучасних педагогічних підходів і методів, зокрема змагального методу, тренінгових форм занять, індивідуалізації навантажень та використання цифрових засобів контролю фізичної готовності. Наукові дослідження підтверджують, що впровадження таких підходів сприяє підвищенню мотивації здобувачів освіти, формуванню відповідального ставлення до власного фізичного стану та розвитку професійно важливих особистісних якостей [2; 8].

Отже, удосконалення управління фізичною підготовкою в системі професійної освіти фахівців цивільного захисту має ґрунтуватися на інтеграції фізичної, психофізіологічної та професійно-прикладної складових, забезпеченні безперервності підготовки та адаптації освітнього процесу до реальних умов майбутньої професійної діяльності рятувальників [9; 13].

Загалом результати проведеного компаративного аналізу свідчать, що ефективне формування професійної компетентності майбутніх фахівців з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій неможливе без цілеспрямованої, системної та безперервної фізичної підготовки, інтегрованої в освітній процес протягом усього періоду навчання. Виявлені дисбаланси в організації фізичної підготовки у закладах вищої освіти системи ДСНС України, порівняно з підходами, що застосовуються у закладах освіти інших силових і безпекових структур, підтверджують необхідність перегляду її змісту, обсягів і управлінських механізмів реалізації. Реалізація наскрізної моделі фізичної підготовки з урахуванням сучасних педагогічних підходів, професійно-прикладної

спрямованості та вимог до фізичної й психофізіологічної готовності рятувальників сприятиме підвищенню рівня професійної надійності майбутніх фахівців цивільного захисту та ефективності їхньої діяльності в умовах надзвичайних ситуацій [3; 7; 9].

Висновки. У ході дослідження встановлено, що фізична підготовка є невід'ємною та базовою складовою структури професійної компетентності майбутніх фахівців з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, оскільки вона забезпечує розвиток фізичної витривалості, сили, координації рухів, психофізіологічної стійкості та готовності до виконання службових завдань в умовах підвищеного ризику [1; 3].

Результати компаративного аналізу засвідчили наявність істотних дисбалансів в організації фізичної підготовки у закладах вищої освіти системи ДСНС України порівняно з підходами, що застосовуються у закладах освіти інших силових і безпекових структур. Зокрема, фізична підготовка у закладах ДСНС має фрагментарний характер, обмежується початковими етапами навчання та не забезпечує її наскрізної реалізації протягом усього періоду професійної підготовки [2; 6].

Обґрунтовано, що відсутність системного управління фізичною підготовкою та недостатня інтеграція її з професійно-прикладною і психологічною складовими негативно впливають на формування професійної готовності майбутніх фахівців цивільного захисту, знижують рівень їх функціональної надійності та здатності ефективно діяти в екстремальних умовах [4; 9].

Визначено доцільність упровадження наскрізної моделі фізичної підготовки майбутніх фахівців з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, яка передбачає безперервність навчання, поєднання практичних і теоретичних компонентів, застосування сучасних педагогічних методів, індивідуалізацію фізичних навантажень та

використання засобів об’єктивного контролю фізичної готовності здобувачів освіти [7; 8].

Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення освітніх програм і навчальних планів підготовки фахівців цивільного захисту, а також при розробленні нормативно-методичних документів, спрямованих на підвищення вимог до рівня фізичної та психофізіологічної готовності особового складу підрозділів ДСНС України.

Список використаних джерел

1. Ішичкіна Л. М. Педагогічні умови підвищення ефективності фізичної підготовки особового складу підрозділів пожежної охорони : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2005. 20 с.

2. Антошків Ю. М. Вдосконалення професійно-прикладної фізичної підготовки курсантів вищих навчальних закладів МНС України : дис. … канд. наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.02. Львів, 2006. 190 с.

3. Овчарук І. С. Система фізичної підготовки майбутніх фахівців з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій : автореф. дис. … канд. наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.02. Львів, 2008. 20 с.

4. Ковальчук А. М. Аналіз виконання тестових вправ з фізичної підготовки курсантів закладів освіти системи цивільного захисту України. Теорія та методика фізичного виховання. 2009. № 7. С. 8–11.

5. Архипенко В. О. Методичні підходи до формування професійної компетентності майбутніх рятувальників у процесі фізичної підготовки. Пожежна безпека: теорія і практика. 2019. № 35. С. 27–32.

6. Мартинюк С. В., Федоренко В. І. Фізична підготовка працівників ДСНС у системі професійної освіти: проблеми та перспективи розвитку. Пожежна безпека: теорія і практика. 2021. № 39. С. 54–60.

7. Десятов Т. М. Державне управління у сфері освіти: теоретико-методологічні засади : монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. 256 с.

8. Єльникова Г. В. Управління розвитком загальноосвітніх навчальних закладів у регіоні : монографія. Київ : Освіта України, 2012. 312 с.

9. Сакович С. М. Психолого-педагогічні засади управління розвитком професійної компетентності фахівців фізичної культури. Педагогічний процес: теорія і практика. 2018. № 3. С. 145–151.

10. Коваль Л. О. Педагогічні засади управління якістю професійної підготовки майбутніх фахівців сфери цивільного захисту. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2021. № 2. С. 92–99.

11. European Higher Education Area (EHEA). Framework for Qualifications of the European Higher Education Area (Revised 2023). Brussels, 2023.

12. National University of Civil Protection of Ukraine. Робоча програма навчальної дисципліни «Фізична культура» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 261 «Пожежна безпека». Харків, 2023.

References

1. Ishychkina, L. M. (2005). Pedagogical conditions for increasing the effectiveness of physical training of fire protection units personnel (PhD thesis abstract). Luhansk.

2. Antoshkiv, Yu. M. (2006). Improvement of professionally applied physical training of cadets of higher educational institutions of the Ministry of Emergencies of Ukraine (PhD dissertation). Lviv.

3. Ovcharuk, I. S. (2008). System of physical training of future specialists in elimination of emergency consequences (PhD thesis abstract). Lviv.

4. Kovalchuk, A. M. (2009). Analysis of performance of physical fitness test exercises by cadets of civil protection educational institutions. Theory and Methods of Physical Education, (7), 8–11.

5. Arkhypenko, V. O. (2019). Methodological approaches to the formation of professional competence of future rescuers in the process of physical training. Fire Safety: Theory and Practice, (35), 27–32.

6. Martyniuk, S. V., & Fedorenko, V. I. (2021). Physical training of SES employees in the system of professional education: problems and development prospects. Fire Safety: Theory and Practice, (39), 54–60.

7. Desyatov, T. M. (2015). Public administration in the field of education: theoretical and methodological principles. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University.

8. Yelnykova, H. V. (2012). Management of general educational institutions development in the region. Kyiv: Osvita Ukrainy.

9. Sakovych, S. M. (2018). Psychological and pedagogical foundations of managing the development of professional competence of physical education specialists. Pedagogical Process: Theory and Practice, (3), 145–151.

10. Koval, L. O. (2021). Pedagogical principles of quality management of professional training of future civil protection specialists. Bulletin of the National University of Civil Defence of Ukraine. Series: Public Administration, (2), 92–99.

11. European Higher Education Area. (2023). Framework for Qualifications of the European Higher Education Area (Revised 2023). Brussels.

12. National University of Civil Protection of Ukraine. (2023). Curriculum of the academic discipline “Physical Culture” for applicants for

higher education of the first (bachelor's) level in specialty 261 "Fire Safety". Kharkiv.